

УДК 323

О.Л. ТУПИЦЯ

ПОЛІТИЧНА УЧАСТЬ ПРОФСПІЛОК: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ТА СТАН У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Тупиця Олег Леонідович – доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри політології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Розглядаються передумови та обставини політичної участі профспілок. У сучасній Україні виокремлюються ідейні та програмні засади оптимальної співпраці профспілок та політичних сил. Встановлюються риси партійної системи, в межах яких профспілки здійснюють пошук ефективної моделі співпраці.

Ключові слова: профспілки і політичні партії, політичне партнерство, розподіл політичних повноважень, політична відповідальність, політичні зобов'язання.

Рассматриваются предпосылки и обстоятельства политического участия профсоюзов. В современной Украине выделяются идейные и программные принципы оптимального сотрудничества профсоюзов и политических сил. Устанавливаются особенности партийной системы, в рамках которых профсоюзы осуществляют поиск эффективной модели сотрудничества.

Ключевые слова: профсоюзы и политические партии, политическое партнерство, распределение политических полномочий, политическая ответственность, политические обязательства.

Article examines the conditions and circumstances of the interaction of trade unions and parties partners. In modern Ukraine stressed out ideological and policy guidelines, the optimal cooperation of trade unions and political forces. Are established features of the party system, within which trade unions searching for an effective model of cooperation.

Keywords: trade unions and political parties, political partnership, the distribution of political power, political responsibility and political commitment.

© О.Л. Тупиця, 2012

За період незалежності України процеси представництва соціальних інтересів у політичній сфері пройшли кілька етапів, серед яких основними були: період проголошення незалежності, інституалізація політичної системи, а також формування її сучасної біполярної конфігурації. На всіх етапах профспілки прагнули реалізувати свої соціально-економічні функції через висування політичних вимог. Проблема пошуку оптимального партнера профспілок у межах громадсько-політичної діяльності має багато вимірів. Серед них найбільш важливим є вимір пошуку ідеологічної близькості цілей і завдань політичних сил і профспілок у межах державних стратегій, а також можливостей взаємного обміну послугами, тобто проблема рівнозначності партнерства. Європейська практика свідчить, що профспілки нерідко вступають в довготривалі договірні відносини з політичними силами, здебільшого, соціал-демократичного спрямування. Водночас в умовах глобальної соціально-економічної кризи вони змушені шукати партнерів з метою реалізації своїх вимог. Такими є етно-орієнтовані та екологістські партії.

Проблематика політичної ролі профспілок, в розрізі їх партнерства з політичними силами, пов'язана також з питаннями політико-соціальної стабільності і легітимності влади, оскільки профспілки все ще представляють собою, з огляду на масовість їх членства, значний електоральний ресурс. В Україні це потенційно понад десять мільйонів голосів.

Серед останніх публікацій, в яких порушено дану проблему та на які спирається автор, слід виокремити роботи вітчизняних науковців:

В.Ф.Цвіха, Д.В.Неліпи, О.М.Шушпаннікова. В них йдеться про нарощування ролі професійних спілок у світовому громадянському суспільстві [4], активізації дій профоб'єднань в контексті відносин соціального партнерства [3], а також про послаблення позицій українських профспілок у процесах врегулювання соціально-трудова конфліктів [5]. Такі зарубіжні вчені, як К.Хоувел [9], М.Гасіоровські [8] та О.Фабер [7] вказують на необхідність перегляду тактичних форм участі профоб'єднань у політиці розвинених демократичних держав. Проте вказані та інші дослідження не в повній мірі відображають коло мотивацій нарощування політичного впливу профспілкового руху.

Постановка проблеми. Успіх профспілок у політиці, як свідчить світовий досвід, ґрунтується на їх консолідованій позиції в нових організаційних формах у пошуці своїх знаків серед громадських рухів, об'єднань. Також важливими питаннями є можливості укладення довготривалих угод зі співпраці. Розгляд цих та інших питань загальної проблеми політичної участі профспілок виводить на громадське бачення їх політичного майбутнього в Україні. Тому метою цієї статті є встановлення основних рис політичної участі профспілок, у тому числі сучасної України. Завданнями є виокремлення тенденцій організаційно-комунікаційної лінії політичної діяльності профспілок. Частиною загальної проблеми є можливості профспілок адекватно представити себе у комунікаційній сфері як рівнозначних та рівноцінних партнерів, для чого актуалізуються питання їх присутності у висвітленні їх діяльності в засобах масової інформації.

Також актуальності набуває політичний зміст

соціального партнерства як процесу і явища, в якому профспілки мають свої інтереси і іноді намагаються використати політичні важелі, насамперед, страйкової активності, а також діяльності груп інтересів. Водночас роботодавці, які становлять одне з важливих джерел формування фінансової бази політичних сил в сучасній Україні, мають більш серйозні можливості для реалізації своїх планів і стратегій.

Результати дослідження. Історія політичної активності профспілок бере свій початок із часу появи перших професійних об'єднань в країнах Західної Європи. Для власного захисту та з метою протистояння капіталу і тиску на державу робітники почали об'єднуватися, змушуючи таким чином владу приймати закони, які б враховували інтереси найманих працівників. Тобто розвиток капіталізму підштовхнув робітників до об'єднання, проте у багатьох країнах за законом тривалий час заборонялася діяльність профспілкових організацій.

Лише наприкінці XIX ст. профспілки легалізували свою діяльність. У 1868 р. було засновано Британський конгрес тред-юніонів, у 1898 р. Бельгійська робітничка партія заснувала профспілкові комісії Бельгії, у 1906 р. розпочався організований профспілковий рух у Росії. У США робітничі організації були законодавчо визнані лише у 30-ті роки XX століття. З розвитком профспілкового руху почали виникати й об'єднання роботодавців.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. в індустріальних країнах поступово почало формуватися і трудове законодавство. Однак у XX ст. потрібно було майже 50 років, щоб у теорію і практику регулювання соціально-трудоких відносин між найманими робітниками і роботодавцями увійшло поняття «соціальне партнерство». За цей період посилилася концентрація капіталу, зросли масштаби виробництва, розвинулася міжнародна кооперація праці та інтернаціоналізація виробництва. За цих умов страйки робітників обернулися для власників підприємств уже набагато більшими втратами, ніж раніше.

Профспілки іноді розглядаються як спадкоємці гільдій середньовічної Європи, однак теза щодо спадковості між цими двома формами професійної організації видається контраверсійним. Середньовічні гільдії ремісників існували для того, щоб захищати майно і права своїх членів через накопичення капіталу та професійної майстерності, забезпечувати їх кар'єрне зростання від учня до майстра. Вони також сприяли зростанню мобільності робочої сили, забезпечивши притулок для членів цехів, що подорожували у пошуках роботи. Гільдії середньовічних ремісників, на нашу думку, мали деякі риси сучасних профспілок, але також мали риси професійних асоціацій і сучасних корпорацій.

Крім того, гільдії значно обмежували своє членство і включали тільки тих ремісників, хто володів окремим видом ремесла.

Починаючи з публікації «Історії тред-юніонізму» (1894), здійсненої Сідні і Беатріс Вебб [10], домінує точка зору, що професійна спілка – це насамперед асоціація осіб найманої праці з метою підтримки або поліпшення умов їх зайнятості.

Дебати, що розгорнулися з питання розвитку анархо-синдикалістського руху на конгресі в Амстердамі (1907) між молодим синдикалістом П.Монатте і анархістом Е.Малатеста, заклали основу двох течій, що існують до сьогодні. Синдикалізм, принаймні на якийсь час, трансформувалася анархізм із маргінальної інтелектуальної течії на рух з солідною масовою опорою, хоча більшість його учасників були скоріше випадковими симпатиками, ніж переконаними анархістами. У 1922 р. синдикалісти створили свій інтернаціонал – Міжнародну асоціацію трудящих. Анархістські синдикати, що увійшли до цього об'єднання, налічували в Італії близько 500 тис. членів, Аргентині – 200 тис. членів, Португалії – 150 тис., у Німеччині – 120 тис. членів [6].

Характеристика історичної еволюції сучасного профспілкового руху та його місця у суспільстві не буде повною без згадки про «релігійні профспілки». Одним із характерних прикладів подібних професійних організацій є християнські профспілки. На сторінках монографії російського дослідника В.А. Коленека [236] простежено основні етапи створення, розвитку та еволюції Конфедерації католицьких профспілок Канади, на її прикладі показано, в якій мірі моральні принципи (як ідеологічна основа соціальних рухів) вироблені римсько-католицькою церквою, поєднувалися з їхнім практичним досвідом у реальній суспільно-політичній обстановці 20-50-х рр. XX століття. Так уже в 30-ті рр. папський престол не розглядав робітників як мовчазних виконавців, ставилося питання про їх участь в управлінні й прибутках підприємств. Одним із найпотужніших об'єднань була Конфедерація католицьких профспілок Канади (ККПК) створена в 1921 р. Вона об'єднала практично тільки франкомовних канадців провінції Квебек. У силу спільності віросповідання, психічного складу, культури й мови вони склали гомогенну спільноту. ККПК по суті стала не тільки конфесійною, професійною, але ще й національним рухом. Своєю діяльністю Конфедерація прагнула будувати відповідно до соціальної доктрини церкви, спираючись на папські енцикліки. У кожному католицькому профспілку в Канаді, на відміну від їх аналогів у Франції, призначалися капелани (моральні радники). Це накладало свій відбиток як на програми, так і на практичну діяльність ККПК. Так, наприклад, одним із найбільш дієвих способів захисту робітниками своїх прав завжди був страйк, але папський престол відкидав його як метод. Канадські профспілки при своїй організації припускали можливість страйків як крайнього заходу, однак священники перешкоджали створенню страйкових фондів, що істотно звужувало можливість використання даної форми боротьби. Теорії боротьби класів церква намагалася протиставити їх співробітництво на християнській основі в межах корпорацій, що об'єднували зайнятих на одному виробництві робітників, технічний персонал, підприємців. Корпоратизм тієї епохи можна охарактеризувати, згідно з В.А. Коленеком [2], як реальну модель третього шляху між капіталізмом і соціалізмом. Однак, як показує дослідження, соціаль-

на доктрина церкви після спроб втілити її в життя була змушена звільнити місце для життєвих вимог робітників.

Політична роль профспілок в Україні має потенціал до зростання, оскільки профспілки можуть перебирати на себе деякі функції громадських організацій і політичних партій. Функціями громадських організацій є, насамперед, функції захисту соціальних і професійних інтересів. Щодо політичних партій, то тут йдеться про представництво політичних інтересів, оскільки сучасні політичні партії представляють, насамперед, корпоративні та групові інтереси, у той час як базові найістотніші інтереси населення залишаються без адекватного представництва. Політикум є надто відірваним від населення й не має зворотного зв'язку з електоратом. Ця лакуна має бути заповнена, тому сучасна політична наука й політикум шукають адекватного способу здійснення цього проекту, який обіцяє значні та важливі для суспільства результати. Має бути винайдено спосіб адекватного представництва інтересів населення на рівні політичних та державних інститутів, оскільки подальше нехтування питаннями соціального захисту веде до політичного абсентеїзму, соціальної аномії, які, у свою чергу, є проявом накопичення негативної соціальної та політичної енергії, що завжди може вилитися у потужний соціальний вибух.

Профспілки в цьому плані перебувають у дещо вимушеній ситуації, оскільки є чи не єдиною структурою, яка може відобразити та захистити інтереси широких верств населення. Причиною, що дає можливість профспілкам нарощувати їх політичну суб'єктність, є їх потужна організаційна структура та масове членство. Перевагою також є близькість і зрозумілість ідей профспілок більшості населення.

Профспілкові об'єднання сучасної України переживають процес болісної трансформації від пострадянських до національних. Основними напрямками комплексних змін є такі: перетворення з державно та адміністративно орієнтованих на самостійні, зміна кадрового складу керівних органів профоб'єднань, часткова переорієнтація з галузевого принципу спілкового будівництва на професійний, диверсифікація фінансової бази шляхом доповнення членських внесків послугами у сфері туризму, оренди та реалізації майна. Протягом новітньої історії України профспілки здійснювали участь у політичних процесах шляхом впливу на державну політику у сфері соціально-трудова відносин, брали участь у процесах інституціалізації соціального партнерства, справляли певний вплив на президентські та парламентські виборчі кампанії. Набутий політичний досвід засвідчив, що українські профоб'єднання виступали скоріше об'єктами, ніж суб'єктами впливу, у більшості випадків ставали другорядними, молодшими партнерами політичних альянсів, слабо впливали на прийняття важливих державних рішень. Загальний підсумок – рівень політичного представництва профспілок не є відповідним кількості їх членів і рівню проблем, характерних для системи соціально-професійного представництва України.

Вказані положення в умовах сучасної України вимагають від профспілкової структури виглядати як потужна громадська організація [1], що «змушена» брати участь у політиці, зважаючи на стан захисту інтересів найманих працівників. Профспілки повинні демонструвати динамізм та ініціативність, акцентувати увагу на загальносуспільному характері своїх вимог. Побудову політичного іміджу профспілок і зміст їх участі у політиці можна розділити на три етапи.

Перший: «заявка на політичну участь». Цей етап передбачає закріплення у масовій свідомості тези щодо необхідності, наявності серйозних підстав для їхньої політичної участі. На даному етапі істотними є два напрями: констатація неспроможності наявних політичних інститутів (насамперед, політичних партій) представляти соціально-професійні інтереси та обґрунтування масовості і наближеності профспілок до інтересів простих громадян.

Другий етап: «якісний стрибок». У його межах необхідним є нарощування інформаційних приводів, пов'язаних з успішним відстоюванням прав трудящих, акцентувати увагу на конфліктних взаємодіях з державною владою та організаціями працевлаштування.

Третій етап передбачає висвітлення процесу створення масового соціального руху на базі профспілок.

Четвертий: процеси створення лейбористської партії та її участь у загальнонаціональних і місцевих передвиборчих кампаніях.

Таким чином, метою побудови політичного іміджу профспілок є корекція їх політичного статусу у середньотерміновій перспективі. Разом з тим, застосування комунікаційних технологій має узгоджуватися з організаційними заходами.

Висновки. Таким чином, в сучасній Україні не склалися традиційної для Європи співпраці соціал-демократичних політичних сил з профспілками через відсутність сильних лейбористських політичних традицій. Також профспілковий рух не може виступати рівноправним партнером політичних сил через брак консолідації і відсутність чітко сформульованої політичної позиції. Ставлення політичних партій до профспілок як до тимчасових і меншими за значенням партнерів зумовлена тим, що політичні сили здійснюють активність переважно у виборчі періоди, в той час, як робота з профспілковими масами є ознакою більш розвинутого процесу розбудови партійних політичних сил.

Однак партійна ідентифікація профспілкових політичних сил в сучасній Україні має місце і деякі профспілкові лідери утримують позиції в законодавчому органі країни, стають депутатами різних рівнів. Однак реалізація ними профспілкових завдань істотно обмежується ідейними і програмними засадами політичних сил з кон'юнктурою політичної ситуації. Моделлю рівноправної партнерської співпраці профспілок та політичних сил є паритет у забезпеченні кадрового потенціалу органів державної влади і місцевого самоврядування. Крім того, основою співпраці мають стати довготривалі публічні домовленості між лідерами профспілкових об'єднань і політичних партій, чого

досі не було в сучасній Україні. Реалізація профспілками сучасної України інтересів трудящих на політичному рівні потребує розробки програмних цілей, обговорення їх на організаційних зборах і ухвалення відповідних меморандумів. Така діяльність має спиратися не лише на соціал-демократичні традиції, але й апелювати до цінностей національного характеру.

Пошук профспілками дієвих та ефективних партнерів серед політичних сил має ґрунтуватися на політичній волі останніх: реалізувати зміни соціально-трудового законодавства, а також відкрито йти на вибори з гаслами, які передбачають відстоювання інтересів профспілок.

Загалом структура партійної системи сучасної України тяжіє до біполярності, тому профспілки як самостійний громадсько-політичний актор, можуть використовувати проміжне становище між основними полюсами, владою та опозицією. Водночас однією з передумов політичної стабільності в країні є послідовна реалізація певного курсу концепції розбудови держави, тому професійні об'єднання України мають долучитися до підтримки тих політичних сил, які успішно реалізують проекти інноваційного розвитку і модернізації країни. Перспективою подальшого розвитку теми, порушеної в даній статті, є вивчення потенціалу взаємодії профспілок і громадських рухів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барков В.Ю. Социально-политическое становление гражданского общества в Украине: дисс. ... д-ра полит. наук: 23.00.02 / В.Ю. Барков. – К., 1999. – 349 с.
2. Коленеко В.А. Католический синдикализм в Канаде: теория и практика (1920 – 1960) / В.А. Коленеко. – М.: ИВИ, 2000. – 224 с.
3. Неліпа Д.В. Особливості інституціоналізації соціального партнерства (політологічний аналіз): автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Д.В. Неліпа; Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2005. – 18 с.
4. Цвих В.Ф. Профспілки у громадянському суспільстві: теорія, методологія, практика / В.Ф. Цвих. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2002. – 376 с.
5. Шушпанніков О.М. Політичне управління соціально-трудовами конфліктами як фактор суспільної стабільності: автореф. дис. канд. політ. наук: 23.00.02 / О.М. Шушпанніков; Дніпропетровський нац. ун-т. – Д., 2006. – 19 с.
6. American Labour Radicalism / Ed. Staughton Lynd. – New York: John Wiley & Sons, 1973. – 224 p.
7. Faber O. European Union Trade Politics and Development / O. Faber. – New York: Routledge, 2007. – 288 p.
8. Gasiorowski M.J. Economic Dependence and Political Democracy: A Cross-National Study / M.J. Gasiorowski // Comparative Political Studies. – 1988. – Vol. 20, № 4. – P. 489-515.
9. Howell C. Trade Unions and the State: The Construction of Industrial Relations Institutions in Britain, 1890-2000. / C. Howell. – London: Labor History, 2005. – 256 p.
10. Webb S. Construction for the Socialist Commonwealth of Great Britain / S. Webb, B.A. Webb. – London: Macmillan, 1986. – 324 p.